

Учитывая выше изложенное, кафедра биологии ПГПИ в дальнейшем просит закрепить за ней оз. Маралды с площадью котловины около 400 км², поскольку в настоящее время оно является бесхозным.

Биолого-химический факультет мог бы иметь в 80 км от г. Павлодара (расстояние до озера Маралды) хорошую научно-исследовательскую, экспериментальную и учебную базу для подготовки как студентов, так и школьников. Мы просим Министерство охраны окружающей среды Республики Казахстан акимат области котловину оз. Маралды объявить памятником природы, установив там режим заказника областного значения, в котором хозяйственная деятельность человека должна ограничиваться формами, не подрывающими запасы растений и животных, не допуская хищения палеонтологических и археологических находок и не портя ландшафт.

Кафедра также просит МООС РК о выдаче лицензии на отлов и реализацию рачка Артемия салина (около 30% запаса ежегодно) силами студентов факультета для создания фонда заказника.

В результате осуществления нашего проекта мы сохраним уникальную природу и используем многочисленные водные ресурсы (ручьи с пресной водой) и обеспечим работой многих жителей с. Жылыбулак. Вырученные средства также пойдут на содержание директора заказника, организацию егерской службы из числа местных жителей при акимате села Жылыбулак Шербактинского района, облагораживание зоны отдыха граждан на берегу озера под контролем егерей и создание современной туристической базы. Средства нужны для интродукции животных, когда-то обитавших здесь, в березово-осиновых околках и в тростниках озер (как кабанов, маралов, фазанов, в долинах – сурков), с привлечением к этой работе студентов и школьников, без выделения средств из местного бюджета.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Павлодарское Прииртышье: Энциклопедия. – Алматы: Эверо, 2003. – 678 с.
- 2 Красная книга СССР: Редкие и находящиеся под угрозой исчезновения виды животных и растений. – Т.2 / Главная ред.коллегия: А.М.Бородин, А.Г.Банников, В.Е. Соколов и др. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – Лесн. пром-сть, 1984. – 480 с.
- 3 Агроклиматический справочник по Павлодарской области / Управление гидрометеорологической службы КазССР; КазНИ гидрометеорологический ин-т. – Л.: Гидрометеиздат, 1958. – 130 с.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ МАҢЫЗДАҒЫ СУЛЫ-БАТПАҚТЫ АЛҚАПТАР

WETLANDS OF THE INTERNATIONAL IMPORTANCE

Бегимбетова Г.А., Алипбекова А.С.

*С.Ж. Асфендияров атындағы Қазақ ұлттық медицина университеті,
Алматы қ., Қазақстан, e-mail: alipbek_aigul@mail.ru*

Ырғыз-Торғай жүйесінің барлық дерлік көлдері халықаралық маңыздағы сулы-батпақты алқаптарға жатады және құрамында хлоридтер, сульфаттар және гидрокарбонаттар бар, судың минералдануы әртүрлі дәрежедегі өзендердің қалдықты жылымдарын көрсетеді. Ауаның ылғалдылығының төмендігі, су қоймаларының күшті қызуы, су бетінің үлкен болуы және қарқынды булану айтарлықтай кеуіп қалуға, кей көлдердің толықтартылып қалуына соқтырады [1]. Жаздың соңында Торғай және Ырғыз өзендері төменгі сағаларында оқшауланған жеке су қоймаларына ыдырайды. Көлдердің тұздылығы құрғақ уақытта кеуіп қалған қазандықтардан тұзды желдің мезгіл-мезгіл көтеріп кетуі және олардың көктемде толығыуы кезінде тұщысу мен шайылуы есебінен өзгермелі болады, бұл кішігірім су қоймаларының өзінің ұзақ уақыт өмірсүруіне және жаса-

руына ықпал етеді. Сулы-батпақты алқап көлемді сусыз кеңістік арасында аридті жағдайларда орналасуына байланысты суда жүзетін және су маңы құстары үшін ерекше маңызға ие. Көлдердің Ырғыз-Торғай жүйесін суда жүзетін құстар негізінен қайтқан және түлеген кезде және салыстырмалы түрде алғанда ұя салуға аз дәрежеде қолданылды. Суда жүзетін құстардың түлеуге жаппай жиналуы бұл өңірді халықаралық маңыздағы алқаптар санатына қосудың басты себептерінің бірі болды [2]. Түлеу кезіндегі суда жүзетін құстардың жалпы саны суландыру циклінің фазасына байланысты және қолайлы жылдары бірнеше ондаған, тіпті жүздеген мың (300 мыңға дейін) басқа жетуі мүмкін. Түлеуге ұшып келген кезде Торғайдың төменгі сағасында аса көп болатыны өзен үйректері – бізқұйрық, сүңгуір, сұр үйрек, барылдауық үйрек, сарыайдар үйрек, жалпақтұмсық үйрек, сүңгуірлер арасында – қызылбас және қызылтұмсық сүңгуір үйректер. Түлеу кезінде сүңгуір және құрлық үйректері тән: италаүйрек, қасқалдақ, сұрқаз, қоқиқаз, сыбырлақ аққу басым болады. Күзде ақмандай қаз және шикылдақ қаз сирек ұшып келеді. Торғай және Ырғыз өзендерінің төменгі сағасы ұя салу облысы Батыс Сібірде болатын суда жүзетін құстардың күшті көшу ағынының бірі – Арал-Есіл учаскесі шегінде жатыр. Көлдердің Ырғыз-Торғай жүйесі ауданындағы ұшып келетіндердің жалпы саны туралы мәлімет жоқ. Бірақ шектес аумақтардағы стационарлық қадағалау деректері бойынша көктемгі және күзгі ұшу уақытында Торғай жылғасында, соның ішінде сулы-батпақты алқаптар арқылы да кемінде 2-3 миллион суда жүзетін және су маңы құстары ұшып өтеді деп болжам жасауға болады. Торғай өзенінің төменгі сағасындағы көлдер Қазақстан аумағы бойынша күзде ұшып өтетін құстардың шоғырлануының негізгі орнының бірі болып қызмет етеді: үйректер бұл жерде демалады, қоректенеді және әрі қарай – аридті кеңістік арқылы Каспий және Арал теңіздеріне ұшып кетеді. Негізгі жол Торғай жылғасының орталық бөлігінен өтеді, мұнда көлдер шоғырланған. Дегенмен, көктемде құстар шөлейттегі еріген сужайылмаларымен де кең қанат жайып ұшады. Ұсақ, күзге қарай тартылып қалатын көлдерге зор көлемде шалшықшылар ұзақ демалуға тоқтайды, олардың арасында қаратамақ, шалшықшы торғай, қызыл тамақ, домалақмұрын қалытқықұс, шүрілдек, күржікей, фифи басым. Қызғыш, үлкен және кішкентай шырғалақ тән, бізтұмсық, қызылсирақ балшықшы, үлкен шалшықшы, аққұйрық тарғақ сирегірек болады. Көл шағаласы көп, көкшіл және жарқырауық шағалалар тән, кішкентай шағала, көгілдір шағала және қарабас күлегеш, қара және аққанатты қарқылдақ шағала сирек. Дегелек тәріздестер – көкқұтан және үлкен құтан, әуілдек тұрақты ұшып келеді. Көктырна мен ақбас тырна көптеп ұшып келеді. Торғай өзенінің төменгі сағасындағы көлдер: Қаракөл, Құрдым және ұшу, ұя салғаннан кейінгі ұшып кету, қоектендіру, күндізгі демалыс және түнемел, ал жекелеген жылдары танымал қоқиқаздың ұя салу аумағы – Шалқартеңіз ойпаты ерекше. Қоқиқаздың көлемді ұя салу аумағының учаскесі ретінде көлдердің маңызы судың келуі жеткілікті маусымда өсе түседі. Мұнда Қазақстанның Қызыл кітабына енгізілген құстардың 30 сирек түрі – қызыл және бұйра бірқазан, қалбағай, қарабай, кішкентай аққұтан, қоқиқаз, кішкентай аққу, сұңқылдақ аққу, қызылтамақ қарашақаз, ақбас үйрек, ақтырна, ақбас тырна, дуадақ, безгелдек, тарғақ, сүйріктұмсық шалшықшы, қарабас күлегеш, қарабауыр және ақбауыр бұлдырық, қолаңтөс, лашын, ителгі, аққұйрық субүркіт және ақиық субүркіт, бүркіт, қаракұс, дала қыраны, жыланшы бүркіт, балықшы тұйғын, үкі ұя салады немесе ұшып келеді [3].

Қазақстанның биотүрлілікті сақтау Қауымдастығы (ҚБСК) құстарды қорғау жөніндегі британдық Корольдік қоғамның (PSPB) қолдауымен басты орнитологиялық аумақтар жөніндегі халықаралық бағдарламаны (Important Bird Areas, немесе ИВА) орындауда. Бағдарламаның негізгі мақсаты – құстар қайтқан немесе қыстаған кезде ұя салатын, демалатын орындары ретінде маңызды рөл атқаратын басты орнитологиялық аумақтарды, учаскелерді анықтау және сақтау. Басты орнитологиялық аумақтар тұтастайалғанда биологиялық түрлілікті және экожүйенің жұмыс істеуін қамтамасыз

ететін экологиялық желінің құрамдас бөлігі болып табылады. Қазақстан екі маңызды: Орталық Азиялық-Индиялық және Батыс Азиялық-Африкалық көші-қон жолының қиылысында орналасқан. Жыл сайын миллиондаған құстардың аумағынан ұшып өте отырып, түлеу және демалу үшін тоқтайды. Мысалы, Ырғыз-Торғай көлдерінің жүйесі көші-қон кезінде біржарым миллионға дейінгі суда жүзетін құстарды қабылдайды [4].

Бүгінгі таңда Қазақстанда көлемі 150 000 км² жуық немесе ел аумағының 5,5% басты орнитологиялық аумақ (ІВА) бөлінген. Ақтөбе облысының аумағында жалпы көлемі 890 мың га жуық 4 басты орнитологиялық аумақ орналасқан, бұл облыс көлемінің шамамен 3% құрайды. Олар Доңызтау шыңы, Жағабұлақ орманы, Мұғалжар және Ырғыз-Торғай көлдері [5].

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Евстифеев Ю.Г., Рачковская Е.И. Карта природного районирования Казахстана (Авторский макет). М 1: 1 000 000. – 1995.

2 Естественнонаучное обоснование создания особо охраняемой природной территории местного значения «Кобдинский» // Пояснительная записка. – ТОО «Экопроект». – Алматы. – 2008. – 89 с.

3 Естественнонаучное обоснование создания особо охраняемой природной территории местного значения «Кокжиде-Кумжарган» // Пояснительная записка. – ТОО «Экопроект». – Алматы. – 2007. – 107 с.

4 Чижова В.П. Развитие экотуризма в охраняемых природных территориях (эколого-географический аспект) // Общественно-научный журнал «Проблемы региональной экологии». – 2000. – № 4. – С. 28–35.

5 Чупахин В.М. Природное районирование Казахстана. – Алма-Ата: Наука, 1970. – 264 с.

СОСТОЯНИЕ ОБВОДНЕННОСТИ НАУРЗУМСКИХ ОЗЕР И МОНИТОРИНГ ВОДОПЛАВАЮЩИХ ПТИЦ НАУРЗУМСКОГО ЗАПОВЕДНИКА

FLOODING OF NAURZUM LAKES AND MONITORING OF WATERBIRDS IN THE NAURZUM RESERVE

Батырханулы К., Мухамеджанов М.М.

*Наурзумский государственный природный заповедник,
с. Караменды, Наурзумский район, Костанайская область,
Республика Казахстан, e-mail: naurzum_zapoopt@mail.ru*

Наурзумские озера, расположенные в центральной части Тургайской ложбины, являются одними из наиболее значимых в системе водно-болотных угодий Казахстана. Они имеют глобальное значение как место обитания водоплавающих птиц, включая редкие и глобально угрожаемые виды. В регионе представительства озера имеют большое средообразующее значение, в том числе значительна их роль в формировании экологических условий – поддержании уровня грунтовых вод для существования Наурзумского бора – самого южного в равнинном Казахстане.

В группу входит 12 крупных озер площадью от 190 до 21 830 га, охватывающие по экологическим условиям весь ряд водоемов – от пресных до горько-соленых и солов. Общая площадь около 38 000 га, при высоком уровне наполнения многие озера сливаются. Характерен циклический гидрологический режим с чередованием периодов наполнения и усыхания, повторяющихся каждые 12–15 лет.

Состояние наурзумских озер полностью зависит от стока весенних талых вод, который формируется за пределами границ заповедника и его охранной зоны. Как и все озера аридных и субаридных регионов, они имеют паводковый тип питания и цикли-